

Anatolië de bakermat van het Nederlands?

De Turkse wortels van de Indo-Europese talen

De verre voorloper van het Nederlands, en honderden andere talen, kwam uit het huidige Turkije. Dat stellen de auteurs van een recent artikel in Science. Maar onder taalkundigen bestaat veel weerstand tegen deze stelling.

Tussen 9500 en 8000 jaar geleden spraken inwoners van Anatolië, in het huidige Turkije, een taal waaruit alle zogenoemde Indo-Europese talen zijn voortgekomen. De verste voorouder van het Nederlands, Latijn, Russisch, Hindi en honderden andere verwante Europese en Zuid-Aziatische talen verspreidde zich daarvandaan, samen met de landbouw. Dat stellen de auteurs van een opzienbarend artikel in *Science*.

‘De resultaten van ons onderzoek zijn erg robuust’, zegt Michael Dunn, evolutionair taalkundige aan het Nijmeegse Max Planck Instituut voor Psycholinguïstiek, en een van de auteurs van het *Science*-artikel. ‘Taalkundigen kunnen de hypothese dat de Indo-Europese talen uit Anatolië komen niet meer aan de kant schuiven.’

Dunn en zijn mede-auteurs nemen stelling in een hevig debat. Het merendeel van de historisch-taalkundigen is ervan overtuigd dat het Indo-Europees later ontstond, ongeveer 6000 jaar geleden, en niet in Anatolië maar op de steppen van het huidige Rusland en Oekraïne. Een minderheid verdedigt de theorie van de Anatolische oorsprong. Dunn en zijn collega’s sluiten zich daar nu bij aan. ‘We hebben het verwijt gekregen dat we ons te veel identificeren met de Anatolische oorsprong’, zegt Dunn. ‘Maar we waren net zo blij geweest als we het tegendeel hadden bewezen.’

‘TAALKUNDIGEN KUNNEN DE HYPOTHESE DAT DE INDO-EUROPESE TALEN UIT ANATOLIË KOMEN NIET MEER AAN DE KANT SCHUIVEN.’

Dunn c.s. gebruikten een methode die oorspronkelijk is ontworpen om de verspreiding en evolutie van virussen in kaart te brengen. Net als virussen ontwikkelen talen zich namelijk stapsgewijs. ‘Het model dat wij gebruiken, zegt niets over de aard van datgene wat zich ontwikkelt en verspreidt’, legt Dunn uit. Dat maakt de methode bruikbaar voor totaal uiteenlopende zaken.

Dunns bijdrage bestond uit de ontwikkeling van een database met zogenoemde cognaten; woorden met een gemeenschappelijke oorsprong. Het Nederlandse woord ‘vijf’ bijvoorbeeld, is verwant met het Engelse ‘five’ en het Duitse ‘fünf’, maar ook met het Latijnse ‘quinque’, het Griekse ‘pente’ en het Hindi ‘pac’. ‘Woorden voor vijf met een gemeenschappelijke oorsprong komen voor in alle talen die we hebben onderzocht’, legt Dunn uit. ‘Ze klinken soms heel anders, maar gaan terug op een Indo-Europees woord dat waarschijnlijk klonk als “penkwe”.’

Dunn maakte een standaardlijst met 207 basale betekenissen, variërend van ‘buik’, ‘maan’ en ‘echtgenoot’ tot ‘groen’, ‘hier’ en ‘nieuw’. Voor iedere betekenis zocht hij cognate woorden uit 103 Indo-Europese talen. Daarvoor gebruikte hij naslagwerken als Carl Darling Bucks *Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, een dikke pil uit 1949, met daarin synoniemen uit de belangrijkste talen van de familie, en uitleg over hun etymologie. Dunn geniet zichtbaar als hij al uitleggend door het boek bladert.

‘Als je lang genoeg zoekt, vind je in veel talen cognaten voor een bepaalde betekenis’, zegt Dunn. ‘Voor het Nederlandse “hond” en het Duitse “Hund” heb je bijvoorbeeld het Engelse “hound”, dat staat voor jachthond. Maar het meestgebruikte Engelse woord voor hond is “dog”. En om een goed beeld te krijgen van de ontwikkeling van talen moet je de veelgebruikte woorden nemen. Het is best lastig om daar een goed onderscheid te maken.’

Het resultaat van Dunns werk is een database, die iedereen kan raadplegen op ielex.mpi.nl: ‘Voor elk woord heb ik aangegeven bij welke cognaatgroep het hoort.’ Op basis van deze lijsten maakte Dunn een grote matrix met enen en nullen: een één als een taal voor een betekenis een woord had binnen een cognaatgroep; een nul als de taal dat niet had. Deze matrix was de basis voor de technische analyse voor het *Science*-artikel.

Historisch-taalkundigen onderzoeken onder meer hoe woorden ‘slijten’ en ‘aangroeien’. In veel Indo-Europese talen veranderen p-klanken bijvoorbeeld in de loop van de tijd in een f of een v, waardoor het oude ‘penkwe’ uitmond in ‘fünf’, ‘five’ en ‘vijf’. Dunn is geïnteresseerd in de wetmatigheden achter dergelijke veranderingen. ‘Daarvoor moet ik weten hoe de stambomen van talen in elkaar zitten en daarvoor is dit onderzoek behulpzaam. Dat we zulke sterke aanwijzingen kregen voor een Anatolische oorsprong van het Indo-Europees is voor mij eigenlijk een bijverschijnsel.’

‘ALS JE LANG GENOEG ZOEKT, VIND JE IN VEEL TALEN COGNATEN VOOR EEN BEPAALDE

BETEKENIS.'

Onder taalkundigen bestaat echter, zoals gezegd, nogal wat weerstand tegen de Anatolische theorie. Een veelgehoord tegenargument is de kwestie van het wiel. Het Indo-Europees, zo zeggen de tegenstanders, had een woord voor wiel. En de oudste bekende wielen zijn zo'n 5500 jaar oud; een stuk jonger dan het Indo-Europees volgens Dunn en zijn medestanders. Een latere oorsprong op de steppen, in een samenleving van paardrijders en wagenmenners, is volgens deze kritiek veel waarschijnlijker.

'De kwestie van het wiel is niet het *knock down*-argument waarvoor het vaak wordt gehouden', stelt Dunn. Een van de woorden waarop de critici zich baseren is een Anatolisch woord waarvan ze stellen dat het 'wiel' betekent. Dunn legt uit dat het woord inderdaad te maken heeft met wagens, maar dat het mogelijk slaat op een vooruitstekende stang, of de dissel van een ploeg. 'Het is dus niet duidelijk dat de Anatoliërs in de tijd van het Indo-Europees wielen hadden. Hun andere woorden die wel duidelijk met wielen te maken hebben zijn later geleend uit andere talen.'

'DE OUDSTE BEKENDE WIELEN ZIJN ZO'N 5500 JAAR OUD; EEN STUK JONGER DAN HET INDO-EUROPEES VOLGENS DUNN EN ZIJN MEDESTANDERS.'

Uiteindelijk, zo verwacht Dunn, zal de discussie met een synthese eindigen: 'Ik vermoed dat het Indo-Europees in Anatolië is ontstaan, maar dat het op de steppen door een bottleneck is gegaan, waardoor de meeste Indo-Europese talen inderdaad afstammen van een taal die op de steppen werd gesproken. Dan zal uiteindelijk iedereen zeggen dat hij gelijk had.' Dat is waar sommige taalkundigen volgens Dunn al op aansturen als ze de steppentaal 'kern-Indo-Europees' noemen. Talen als het Hittitisch, die in de interpretatie van Dunn na de Anatolische periode afsplitsten, horen daar niet bij. 'Ik vind dat een verwarrende manier van praten. De oudste voorloper lijkt toch echt uit Anatolië te komen. De talen die van de steppen komen, zijn een subtak van het Indo-Europees, niet de hoofdtak.'

Voor de mobiele versie klik [hier](#).